

Filozofia języka i podstawy lingwistyki

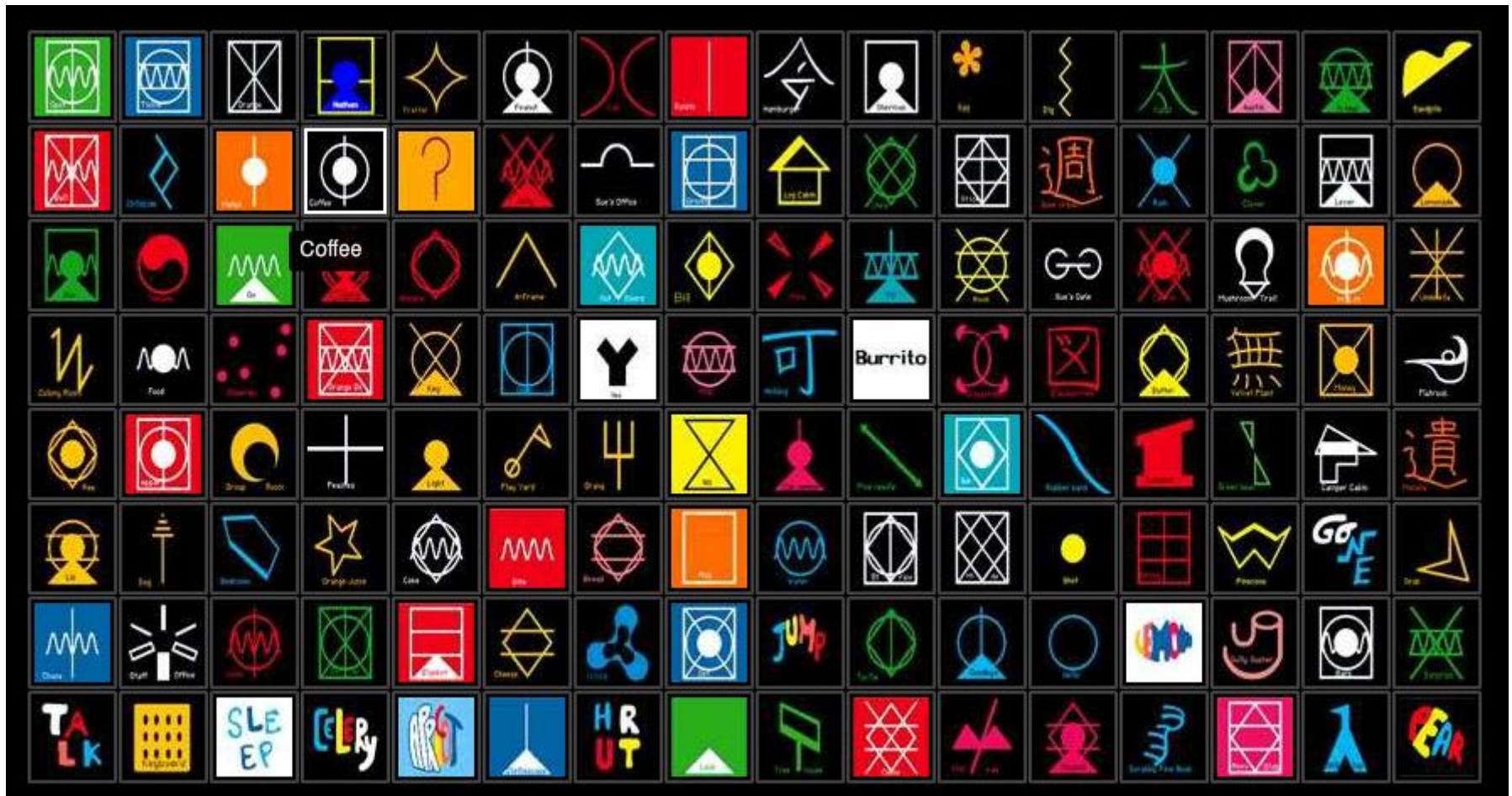
blok II: wykład 4

Zdolności językowe naczelnych
innych niż człowiek

Łukasz Kwiatek

Współczesny Yerkish

batat, łaskotać, pomarańcza, Nathen (imię), przyczepa, orzeszek, samochód, rodzynka, hamburger, Sherman (imię), jajko, kopać, Kanzi (imię), Austin (imię), lodówka, piaskownica.

Co potrafią małpy uczone Yerkish?

- ❑ znają kilkaset „wyrazów” (leksygramów)
- ❑ formułują swoje życzenia i zdradzają intencje
- ❑ rozmawiają pomiędzy sobą i z opiekunami, zdobywają przekazane w języku informacje i wykorzystują je do swoich celów
- ❑ wykonują (również usłyszane) polecenia typu „Wykonaj czynność A z przedmiotem B w miejscu C”

Małpy i język

- Przełom XIX i XX w.: Czy małpy mają język? Interesująca etymologia słów „szympan” i „orangutan”
- Czy małpy są w stanie nauczyć się języka?
- Jeżeli tak, to jakiego najłatwiej? (mowa, język migowy, język obrazkowy)

Czym jest język? Wpływowa teoria Noama Chomskiego

- modelem umysłu jest maszyna Turinga
- istotą języka są abstrakcyjne reguły syntaktyczne, pozwalające na generowanie sensownych wyrażen
- semantyka redukuje się do reguł syntaktycznych
- te reguły, nazywane Gramatyką Uniwersalną (UG) są zakodowane w ludzkich mózgach. Stanowią tzw. Moduł Akwizycji Języka (LAD), w który ludzie są genetycznie wyposażeni
- Dzieci, przychodząc na świat z LAD, słuchają wypowiedzi dorosłych i dostrajają pewne parametry UG do parametrów gramatyki języka społeczności, w której się wychowują

Język = gramatyka

Konsekwencje przyjęcia siatki pojęciowej Noama Chomskiego

Poszukiwanie u małp śladów LAD – nacisk na uzyskiwanie zdań (wypowiedzi obdarzonych jakimś regułami gramatycznymi - bez gramatyki nie ma LAD, czyli nie ma języka)

„Celem większości badaczy było ustalenie, czy małpy mają język, mniej więcej w taki sam sposób w jaki możesz rozstrzygnąć, czy mają kciuk lub żołądek. (...) Oczekiwano, że jeśli małpy mają język, jego obecność zostałaaby ujawniona przez wrodzone kompetencje syntaktyczne, (...) zdolność do porządkowania symboli w złożone z wielu członów wypowiedzi”

(Susan Savage-Rumbaugh, *Kanzi, an ape at the brink of the human mind*)

Co było wiadomo, gdy teoria Chomskiego zdobyła popularność?

- ❑ Małpy potrafią nauczyć się wymawiać (nieczysto) zaledwie kilka wyrazów – m.in. „papa”.

Dlaczego?

- utrudnia im to inna niż u ludzi budowa krtani (ale nie aż tak bardzo, jak początkowo sądzono)
- brakuje im „mózgowego okablowania” – nie mają takiej kontroli jak ludzie nad organami głosowymi (u małp są one powiązane z reakcjami emocjonalnymi), nie potrafią utrzymywać rytmu

Co było wiadomo, gdy teoria Chomskiego zdobyła popularność?

- ❑ Małpy od narodzin wychowywane „jak dzieci” również nie uczą się mówić (eksperyment państwa Kollegów: wychowywanie szympanscy Gui razem z synem Donaldem).
- ❑ Szympansy w środowisku naturalnym wiodą rozbudowane życie społeczne i komunikują się za pomocą sygnałów dźwiękowych (wokalizacji) i gestów – przełomowe obserwacje Jane Goodall w Gombe

---

Małpy uczone języka migowego

Lucy

Roger Fouts, Sue Savage-Rumbaugh

Washoe

Allen i Beatrice Gardner, Roger Fouts, Sue Savage-Rumbaugh

Nim Chimpski

Herbert Terrace

Koko

Fracine „Penny” Patterson

Czy Lucy potrafiła kłamać?

Roger: Co to jest?

Lucy: Lucy nie wiedzieć

Roger: Ty wiesz. Co to jest?

Lucy: Brudny, brudny [dirty, dirty]

Roger: Czyje to brudny, brudny?

Lucy: Sue

Roger: Nie Sue. Czyje to jest?

Lucy: Rogera.

Roger: Nie! To nie jest Rogera. Czyje to jest?

Lucy: Lucy brudny, brudny, przepraszać Lucy.

Zdolności językowe Washoe

Roger rozejrzał się po wyspie i spostrzegł długą linę leżącą w pobliżu środka wyspy. Odwrócił się do Washoe, zamigał do niej: „Washoe, idź i przynieś tamten sznurek” i wskazał w kierunku liny. Washoe spojrzała zaintrygowana, ale zaczęła iść w stronę, w którą wskazywał Roger. Oglądała wiele różnych rzeczy na wyspie, dotykając ich i oglądając się z powrotem na Rogera, jakby próbując rozstrzygnąć, o co mu chodzi. Kilka razy przechodziła obok sznurka, wtedy Roger migał „tam, tam, tam (i znów wskazywał), ten sznurek”. Wreszcie, kiedy Washoe kolejny raz znajdowała się w pobliżu miejsca, gdzie na ziemi leżała lina, Roger zaczął migać „tak, tak, tak” i wymownie kiwać głową. Wtedy Washoe doszła na miejsce i chwyciła sznurek, po czym została przesadnie pochwalona. „Zobacz, po prostu miała problem ze znalezieniem liny” – powiedział Roger. Ja nie byłam przekonana.

(Sue Savage-Rumbaugh, *Kanzi, An ape at the brink of the human mind*)

1973: Nim Chimpski - małpy nie mają języka?

- ❑ Olbrzymi projekt, m.in. 60 nauczycieli języka migowego
- ❑ Nim używał pojedynczych symboli języka migowego, rzadko łączył je w dwuelementowe (i dłuższe sekwencje). Znajomość ok. 125 gestów
- ❑ Rekrod: 16 gestów w jednej „wypowiedzi” (*give orange me give eat orange me eat orange give me eat orange give me you*)
- ❑ Mimo początkowego optymizmu projekt uznany za nieudany (1979): analiza nie wykazała struktur gramatycznych w dłuższych wypowiedziach

Nima

Gorylica Koko (ur. 1971)

- rekordzistka pod względem ilości używanych gestów języka migowego: ok. 1000.
- rozumienie ok. 2000 słów języka angielskiego
- Podobieństwo do zachowania ludzi:
  - bawi się lalkami
  - miała swoje zwierzątko - kota o imieniu All Ball, o którego sama poprosiła, którego sama wybrała i nazwała. Troszczyła się o niego jak o własne potomstwo, okazywała smutek po tym jak rozjechał go samochód
  - „All Ball odszedł do wygodnej jamy”
  - zdradza emocje – głównie smutek – przy oglądaniu filmów, których bohaterowie płaczą (np. sceny pożegnań)
- Nadinterpretacja i zawyżone dane?

1971: Lana. Język czy czary?

- początki Yerkish: symbole pogrupowane w kilka klas (imiona, jedzenie, narzędzia, czynności itd. – każda klasa to inny kolor)
- Używanie odpowiedniej sekwencji symboli do uzyskania efektu fizycznego, bez odwoływania się do stanów mentalnych innego osobnika („rzucanie zaklęć”) – otrzymania wybranego jedzenia, włączenia utworu muzycznego, filmu itd..
- Poprawne sekwencje zbudowane według reguły

PLEASE + MACHINE + GIVE + X + PERIOD

(początek zdania) + („podmiot”) + („orzeczenie”) + („dopełnienie”) + (koniec zdania)

- ❑ Osiągnęła dużą biegłość w „rzucaniu zaklęć”. Gdy poznała nowe formuły, była w stanie łączyć je w jeszcze bardziej złożone sekwencje
- ❑ Po jakimś czasie zaczęła wchodzić w interakcje z opiekunami, co przyspieszyło naukę. Jej komunikacja zaczęła bardziej przypominać język (a nie rzucanie zaklęć) – zaczęła próbować porozumiewać się z opiekunami
- ❑ Zaczęła stosować parafrazy na nazywanie nowych przedmiotów
  - pomarańcza = piłka + który-jest + pomarańczowy
  - ogórek = banan + który-jest + zielony
- ❑ Rzekomo celowo odmówiła wykonania pewnej czynności – użycia formuły, po której komputer otwiera okno (nie rozumiała jej?) – to jeden z kilku opisanych przypadków dłuższego dialogu pomiędzy Laną a opiekunami
- ❑ Spontanicznie zaczęła używać leksygramu TO w odniesieniu do przedmiotów, których nazw nie znała

1975: Sherman i Austin

- ❑ Sue Savage-Rumbaugh: odejście od zdań. Próba nauczania szympanców porozumiewania się pomiedzy sobą (nawet za pomocą pojedynczych symboli)

- ❑ Co to znaczy, że małpa używa jakiegoś symbolu **S** na widok odpowiedniego obiektu **O**?
  - określanie **O** jako **S** (nazywanie)
  - proszenie o **O**
  - Komentowanie faktu, że **O** znajduje się w danym miejscu?
- ❑ Czy małpa rozumie, w którym z tych celów ktoś inny używa **S**?

= BANAN

Wybierając na klawiaturze małpa:

➤ Prosi o banana?

➤ Informuje o tym, że widzi banana?

➤ nazywa banana ?

➤ A czy rozumie, dlaczego ktoś używa ?

- 1. Uczenie wybierania odpowiedniego leksygramu na widok (jadalnego) obiektu. Nagroda: ten sam obiekt**

Nie wiadomo, co potrafią małpy

- 2. Uczenie małp wybierania odpowiedniego leksygramu na widok plastikowej atrapy jedzenia. Nagroda: inny przysmak**

Małpy uczą się odróżniać nazywanie od proszenia

Początkowo małpy nie są zainteresowane tym, co pokazuje ktoś inny. Cel: sprawienie, by słuchanie stało się ważne

Eksperyment z dwoma szympancami:

- Tylko szympanc 1 widzi, do którego z kilku pudełek chowane jest jedzenie.
- Pudełka z jedzeniem mogą zostać otwarte wyłącznie przy pomocy jednego z kilku narzędzi.
- Tylko szympanc 2 ma dostęp do narzędzi.
- Jeżeli szympanc 1 poprosi szympanca 2 o odpowiednie narzędzie (za pomocą leksygramów), będzie mógł otworzyć pudełko i obie małpy podzielą się nagrodą

Efekt: małpy uczą się współpracy i „słuchania”. Język – narzędzie do kooperacji, niezbędne w realizacji wspólnych celów. W efekcie Sherman i Austin chętnie zaczynają dzielić się pomiędzy sobą jedzeniem, wcześniej tego nie robiły.

Być może w taki sposób język ewoluował u ludzi.

- ❑ Sherman często mylił leksygram oznaczający klucz francuski z leksygramem oznaczającym klucz (mimo że wizualnie znacznie się różnią)
- ❑ Austin mylił leksygram oznaczający klucz z leksygramem oznaczającym strzykawkę

„Wydaje się, że szympansy organizują własne doświadczenia z narzędziami pod względem ich funkcji. Innymi słowy, dla Austina czynność przekręcania, czy to kluczem, czy kluczem francuskim, była najważniejsza, podczas gdy dla Shermana nadrzędną była czynność wtykania – czy to klucza, czy strzykawki. To było tak, jakby szympansy używały symboli jako czasowników, a nie rzeczowników, jak planowaliśmy”. (S. Savage-Rumbaugh, *Kanzi...*)

Podobieństwo: niektórzy pacjenci z agnozą wzrokową również nie potrafią nazwać przedmiotu, który widzą, dopóki nie zrozumieją, jaką on pełni funkcję

- ❑ Wnioski spójne z teoriami neurobiologicznymi - hipoteza neuronów lustrzanych zakłada „prymat czasowników” (postrzegamy rzeczy pod kątem tego, co można z nimi zrobić)

Przełom: Kanzi (ur. 1980)

- Od urodzenia bawił się w laboratorium i przyglądał innym małpom nauczanym Yerkish
- W wieku 18 miesięcy odesłano jego macochę – Matatę – do innego ośrodka. Kanzi spontanicznie, bez wcześniejszej nauki, zaczął się komunikować z opiekunami
- Obecnie zna ok. 800 symboli, rozumie wiele słów mówionego angielskiego
- Rozpoznaje się nie tylko w lustrze, ale nawet na ekranie telewizora
- Gra w gry komputerowe, na instrumentach muzycznych, wytwarza proste narzędzia i korzysta ze skomplikowanych urządzeń – np. zapalniczki
- Czy Kanzi jest wyjątkowy, czy w taki sam sposób jak on inne małpy też będą mogły przyswoić (proto)język?

Ludzie (dzieci)

- ❑ Stosują się do zasad gramatycznych, zwiększając precyzję swoich wypowiedzi
- ❑ Używają metafor i pojęć abstrakcyjnych
- ❑ Dzieci są ciekawe świata i zadają mnóstwo pytań
- ❑ Dzieci wymyślają różne historie

Małpy

- ❑ Odnoszą się do teraźniejszości (oraz do bezpośredniej przeszłości i najbliższej przyszłości)
- ❑ Słownik małp ogranicza się do określeń na ważne dla nich przedmioty, miejsca, jednostki, czynności
- ❑ Nie mają określeń na rzeczy nieistniejące (krasnołudki)

Czego uczą nas małpy uczone języka?

- Trudniej nauczyć małpę języka niż czarów...
- ... chyba że będzie uczestniczyć w komunikacji językowej od urodzenia – jak dzieci (i Kanzi)
- Komunikacja możliwa jest za pomocą pojedynczych symboli, jeżeli ma się jakiś dostęp do stanów mentalnych rozmówcy, do komunikacji nie potrzeba całych zdań
- Gramatyka pozwoliła ludziom (i pozwoliłaby małpom) komunikować się skuteczniej, a nie stanowi niezbędny fundament języka
- Dlatego opisanie fenomenu języka wymaga innej siatki pojęciowej od tej zaproponowanej przez Noama Chomskiego. Teoria Chomskiego nie radzi sobie z opisem i wyjaśnieniem eksperymentów z małpami.
-   Wyniki eksperymentów z małpami na pierwszy rzut oka są spójne z hipotezą neuronów lustrzanych

Dziękuję za uwagę

